

Maľby na skle zo zbierok Západoslovenského múzea

časť I. - západné Slovensko

Špecifickým druhom ľudového umenia na Slovensku je maľba na skle. Skôr, ako sa udomácnila na našom území, prešla dlhú púť storočiami od starovekého Egypta, cez Byzanciu, Taliansko, Nemecko, Rakúsko, Čechy a Moravu až k nám. Uplatnenie v ľudovom prostredí našla od konca 18. storočia v interiéroch roľníckych i remeselníckych domácností, kostoloch a kaplnkách. Maľby na skle vznikali pri sklárskych hutách, pričom ako podklad sa využívalo kazové tabuľové sklo. Takouto činnosťou si privyrábali najmä príslušníci sklárskych rodín. Prevažne náboženské námety tvorcovia čerpali zo starých drevorytov a medirytín, v neskoršom období i farbotlačových predlôh. Na sklo prekreslili v zjednodušenej podobe základný motív, ktorý počas samotnej maľby tvorivo dopĺňali. Obrázky sa tvorili technikou maľby „za studena“ na rubovej strane skla. Preto sa niekedy používa i názov podmaľba na skle. Žiarivá farebnosť a lesk skla zodpovedali estetickému cíteniu vidieckeho obyvateľstva a zobrazované motívy zároveň spĺňali jeho duchovné potreby. Postavy Panny Márie a Ježiša v rozličných ikonografických podobách spolu so svätými: Jozefom, Annou, Floriánom, Jánom Nepomuckým, Katarínou, Barborou či Izidorom mali ochraňovať členov rodiny, dom i celé hospodárstvo. Kvôli svojej dôležitej náboženskej funkcii boli obrázky umiestňované na čestnom mieste v rohu izby nad stolom a lavicami, v tzv. kultovom kúte, nad oknami a neskôr i nad posteľami. Pre krehkosť materiálu, z ktorého boli vyrobené sa vešali hneď pod stropom, kde mali byť zároveň chránené voči poškodeniu. Od poslednej štvrtiny 19. storočia ich začali v domácnostiach nahrádzať farbotlačovými obrazmi, ktorým však už chý-

bala autorská osobitosť a originalita. Mnohé maľby na skle končili odložené v komorách či na povalách, kde postupne degradovali. V lepšom prípade sa stali súčasťou súkromných zbierok zberateľov ľudového umenia alebo zbierkových fondov múzeí a galérií.

Západoslovenské múzeum v Trnave je v rámci Slovenska jedným z mála múzeí, ktoré spravujú bohatú zbierku malieb na skle - vyše 220 predmetov. Klasické maľby na skle starých majstrov, z ktorých za posledného predstaviteľa považujeme západoslovenského maliara Alexandra Salzmannu (1879 - 1959) predstavuje skupina okolo 140 diel. Viac ako osemdesiat sklomalieb sú diela súčasných autorov v časovom rozpätí od 50. rokov 20. storočia až dodnes. Keďže väčšinu diel klasickej ľudovej maľby na skle vytvorili, až na výnimky, anonymní autori je možné určiť pôvod ich vzniku jedine podľa formálnych výtvarných znakov, tvorivého rukopisu a lokalít výskytu. Slovenské ľudové maľby na skle tak možno rozdeliť do troch základných skupín – na západoslovenské, stredoslovenské a východoslovenské. Sklomalby z východného Slovenska sa však v zbierkach Západoslovenského múzea v Trnave nenachádzajú. Okrem slovenských malieb na skle sú súčasťou zbierkového fondu aj diela z Čiech, Moravy, Sliezska a Rakúska, ako i menšia skupinka zatiaľ bez bližšieho určenia miesta vzniku. Vzhľadom na rozsiahlosť kolekcie v príspevku predstavujeme iba výber malieb na skle zo západného Slovenska.

Pre oblasť západného Slovenska je typická predovšetkým maliarska tvorba rodiny Salzmannovcov. Najstarší zo Salzmannovcov, ktorého meno pre nás zatiaľ ostáva neznáme, prišiel na územie dnešného Slovenska koncom 18. storočia z Bavorska.

Usadil sa v Kučišdorfe - v dnešných Vinosadoch, kde pôsobil ako hájnik. Počas voľných chvíľ maľoval pre svoje okolie obrázky na skle s motívmi svätých. Jeho tvorbu možno zaradiť do obdobia prvej polovice 19. storočia. V zbierke múzea sa od neho nachádza rozmermi (výška 88 x šírka 68 cm) i spracovaním motívu pozoruhodná maľba Kalvárie (obr. číslo 1). Dej je serpentínovite rozdelený na dve polovice s viacerými výjavmi. V dolnej časti je Kristus vedený skupinou vojakov, neďaleko stojí sv. Veronika so šatkou s odtlačenou tvárou Krista. V hornej polovici stojí zbitý Kristus medzi dvomi vojakmi,

obr. číslo 1. Kalvária, najstarší zo Salzmannovcov, prvá štvrtina 19. storočia

nasleduje scéna samotnej Kalvárie s Kristom na kríži medzi dvomi lotrami a s postavami žiاليةj Panny Márie a sv. Jána. V pozadí vyniká bohatý hnedý kvetinový dekór s bielymi detailmi a zelenými listami, ktorý je podložený papierom namaľovaným zlatou farbou. Kvetinový dekór môžeme označiť za jeden z typických znakov pre tvorbu najstaršieho zo Salzmannovcov. Okrem maľby Kalvárie sa v zbierkach nachádzajú ešte dva obrazy, ktorých autorom je s veľkou pravdepodobnosťou najstarší člen tejto maliarskej rodiny. Jedným je obraz

Svätej Barbory s obdobným kvetinovým dekórom v pozadí. Druhým je maľba Poslednej večere, v ktorej je hlavný výjav vsadený do luxusného interiéru zdobeného bohato riasenou drapériou a s viacramenným lustrom.

Ferdinand Salzmann (1830 - 1913) bol synom najstaršieho z rodu Salzmannovcov. Počas života pôsobil vo viacerých obciach predovšetkým na západnom Slovensku, naposledy v Pate, kde aj 30. marca 1913 skonal. Jeho diela patria medzi najkultivovanejšie v regióne - s rozvinutým citom pre farebnú kombináciu, tvar i kompozíciu. V zbierke múzea je jeho tvorba zastúpená šiestimi obrazmi. Medzi najlepšie patrí maľba Panny Márie so zopätými rukami ako polpostava s rozvinutým typickým kvetinovým dekórom po stranách (obr. číslo 2), ktorú autor namaľoval začiatkom druhej polovice 19. storočia. Svoje majstrovstvo uplatnil i pri tvorbe množstva ďalších obrazov s motívom sv. Jána Nepomuckého, sv. Petra, sv. Kataríny, Korunovania Panny Márie a obrazu Ježiška a Jána Krstiteľa ako detí. Príslušníci rodiny Salzmannovcov vniesli do malieb na skle i viaceré témy, ktoré boli dovtedy na Slovensku neznáme. Príkladom je vyobrazenie scén zo života sv. Genovévy, ktoré boli obľúbené hlavne v nemeckých krajinách a na Morave. Z tvorby Ferdinanda Salzmannu sa nám v zbierkach múzea zachoval dvojobraz predstavujúci Nájdenie sv. Genovévy a Pohreb sv. Genovévy. Maliar ich vyhotovil pravdepodobne okolo roku 1860. Dielo získalo múzeum z neďalekej obce Križovany nad Dudváhom a okrem netypického výjavu zaujme aj svojím rozmerom s výškou 32 cm a dĺžkou až 115 cm. Motív Pohrebu sv. Genovévy od tohto autora sa v zbierkach

obr. číslo 2. Panna Mária, Ferdinand Salzmann (1830 - 1913), začiatok 2. polovice 19. storočia

obr. číslo 3. Trnavská Panna Mária, pravdepodobne Ferdinand a Alexander Salzmannovci, koniec 19. storočia

obr. číslo 4. Premena pri omši svätej, Alexander Salzmann (1870 - 1959), prvá štvrtina 20. storočia

obr. číslo 5. Maľovaná rohová skrinka na sakrálnu plastiku, Alexander Salzmann (1870 - 1959), prvá polovica 20. storočia

múzea vyskytuje ešte dva razy. Zvláštnosťou medzi slovenskými sklomaľbami sú i skupinové vyobrazenia viacerých svätcov. Ferdinand je autorom dvoch nám známych malieb na skle tohto typu. Na jednej zachytil spolu postavy sv. Márie Magdalény, sv. Floriána, sv. Rozálie a sv. Rocha. Na druhej je namaľovaná Madona, Pražské Jezuliatko a sv. Ján Nepomucký. Obe maľby majú i veľmi neobvyklé rozmery s výškou 30 cm a dĺžkou až 82 cm. Časovo ich je možné zaradiť na koniec 19. storočia, keď sa už tvorba Ferdinanda Salzmana chýľila k záveru.

Posledným z maliarskej rodiny Salzmannovcov bol Alexander Salzmann (1870 - 1959), syn Ferdinanda Salzmana. Zo začiatku sa venoval stolárskemu remeslu, ktorému sa vyučil. No čoskoro uňho prerástol záujem o maľbu na sklo (zrejme pod vplyvom otca), ktorej sa potom venoval celý svoj život. Môžeme konštatovať, že bol naozaj veľmi plodným autorom. V zbierkach múzea je najpočetnejšie zastúpená práve jeho tvorba - až tridsaťjeden obrazov. Svoje prvé práce z konca 19. storočia ešte pravdepodobne vyhotovoval spolu s otcom, ktorého rukopis je dobre rozoznateľný pri viacerých ústredných motívoch. Alexander v tom čase dotváral zrejme len kvetinovú výzdobu v preňho typických sýtych červeno-žlto-bielych farebných odtieňoch s výraznými zelenými listami. Predpokladáme, že výsledkom takejto spolupráce mohli byť aj sklomaľby s motívom Trnavskej Panny Márie (obr. číslo 3) a Ježiška so zemeguľou. Už ako samostatný, tvorivo vyspelý autor namaľoval rad diel s motívmi Madony, Pražského Jezuliatka, Svätej Anny samotretej, Svätej Trojice či Nájdenia svätej Genovévy. Zvlášť by sme upozornili na sugestívny obraz s motívom Legendy o krvi Kristovej s názvom Premena pri omši svätej (obr. číslo 4),

ktorý vytvoril okolo roku 1920. Zobrazený motív, ktorý pochádza z bavorského prostredia nemá v sklomaľbe na Slovensku paralelu. V priebehu posledných desaťročí svojej činnosti sa Alexander Salzmann postupne prikláňal čoraz viac k naturalizmu či až k insitnej tvorbe. Maľoval schematicky, pričom používal výrazné až krikľavé farby. Súviselo to s jeho vyšším vekom i zhoršujúcim sa zrakom. Zároveň sa pri výbere motívov prispôboval požiadavkám zákazníkov a maľoval hlavne tie najviac žiadané. Z konca jeho tvorby je preto v zbierke Západoslovenského múzea zachovaných viacero obrazov s motívom Božského Srdca Ježišovho a Nepoškvrneného Srdca Panny Márie. Vzhľadom na dokumentáciu technického postupu maľby na skle je veľmi hodnotnou skupina štrnástich papierových vzorov s rozličnými motívmi (obr. číslo 6). Múzeum vzory získalo priamo od Alexandra Salzmana koncom 50. rokov 20. storočia. Okrem malieb na skle Alexander Salzmann zhotovoval i maľované drevené rohové skrinky určené pre sakrálnu plastiku do interiérov vidieckych domácností (obr. číslo 5). Skrinky majú dvierka vyplnené sklom, ktoré Alexander Salzmann zdobil svojím príznačným kvetinovým dekórom. Nebola mu cudzia ani maľba na plátno. V múzeu máme uložené tri väčšie plátna s motívom Svätej Kataríny, Svätej Barbory a Trnavskej Panny Márie.

Do skúmanej skupiny malieb na skle patria i diela dvoch neznámych majstrov juhozápadného Slovenska, ktorých tvorba je príbuzná so Salzmannovcami. V bohato rozvinutom kvetinovom dekóre je popri tehlovo červenej, žltej, hnedej a zelenej použitá i nevdzovo-modrá farba, čo tvorí osobitý prvok týchto malieb. Prvý z autorov tvoril od poslednej štvrtiny 19. storočia až do 20. rokov 20. storočia. V zbierke múzea máme (Pokračovanie na str. 2)

obr. číslo 6. Vzor pre maľbu na skle – Nájdenie sv. Genovévy, Alexander Salzmann (1870 – 1959), okolo roku 1940

od neho jediný, ale o to viac pozoruhodný obraz Boolestného Krista, alebo Muža bolesti. Téma paradoxne súvisí s jeho zvláštnym osudom. Obraz bol totiž v minulosti poškodený dvomi strelami pravdepodobne z pušky.

Bližšie okolnosti tohto poškodenia nám však zatiaľ nie sú známe. Do obdobia 30. rokov 20. storočia môžeme zaradiť dva obrazy od druhého neznámeho majstra juhozápadného Slovenska. Sú to Sedembolestná Panna Mária a Boží

hrob (obr. číslo 7), ktorých línie nie sú síce tak prepracované ako pri staršom autorovi, ale i napriek tomu pôsobia invenčne. Kolekciu malieb na skle zo západného Slovenska uzatvára sklomalba s motívom Svätého Martina od neznámeho majstra z druhej polovice 19. storočia.

Záverom môžeme konštatovať, že maľby na skle zo západného Slovenska predstavujú v zbierkovom fonde Záposlovenského múzea v Trnave pomerne veľkú skupinu v počte vyše päťdesiat predmetov. Väčšinu sklomalieb namaľovali príslušníci rodiny Salzmannovcov, čiže nejde o anonymné diela ako je to zvyčajné pre sklomalby z iných častí Slovenska. Okrem toho sa vyznačujú viacerými charakteristickými znakmi. Príznačná je vysoko kultivovaná kresba s dôrazom

na detaily, bohatý kvetinový dekór prevažne žiarivých farieb, výber netradičných tém (sv. Izidor, sv. Genovéva, Premena pri omši svätej), ako i častá veľkorozmernosť obrazov. Tvorba autorov západoslovenskej maľby na skle tak predstavuje nepochybne veľmi hodnotnú súčasť tradičného ľudového umenia a kultúrneho dedičstva Slovenska.

A. Vičková

Literatúra:

Murgašová, Irena: Alexander Salzmann – posledný maliar obrázkov na skle na Slovensku, In: Zborník Etnografia, roč. XLVI-XVI, 1952-1960, s. 136-150
Pišútová, Irena: Ľudové maľby na skle II, Osveta, Martin, 1979, s. 160
Pišútová, Irena: Maľby na skle, ÚLUV, Bratislava, 2010, s. 391

obr. číslo 7. Boží hrob, neznámy majster juho-západného Slovenska II, posledná štvrtina 19. storočia